

ACCEPTAREA ȘI REFUZUL PRIN TĂCERE

Ina GAȘCIUC (GALOUZA)

Catedra Limbă Română

The topic of this linguistic research is silence. At first sight this subject is contradictory. This results in the way in which a linguist cannot study silence because it literally means lack of discourse. In fact, while analyzing silence, we can identify situations it is used in and, which is more important, we are interested in silence as a *refusal* or *acceptance* in the Romanian language. When we speak about silence we mean “quietness, pause, a longer interruption in a discussion”. Silence does not imply absence of communication. Everything we do is a form of communication, even when we do not utter a word. Silence suggests a tacit acceptance, lack of desire to contradict a person with a higher authority. Within interpersonal communication we need some moments of recollection. Recollection is a failed verbal answer that permits an infinite number of interpretations depending on the discourse situation. Silence is a sign of obedience, non-protest. We apply to silence when the situations dictate this: either when we are not interested in what is going on around us, we remain indifferent to any form of request from our partners, the partner’s proposal makes us meditate, or we merely cannot find words to express our emotions (satisfaction, joy, surprise, etc.) produced during communication.

„Tăcerea lor - un strigăt puternic”
Cicero

Tema cercetării noastre lingvistice este tăcerea. La prima vedere, acest subiect este unul paradoxal. Ei bine, cum poate lingvistul investiga tăcerea, deoarece se pare ca e lipsa discursului? De fapt, analizând tăcerea, putem stabili situațiile în care aceasta este utilizată și în, mod special, interesându-ne tăcerea apărută în cazul *refuzului* sau *acceptării* în limba română. Când vorbim de tăcere avem în vedere “linișe, acalmie, pauză, întreprere mai lungă într-o discuție” [1].

Tăcerea nu implică și absența comunicării. Tot ceea ce facem este o formă de comunicare, chiar și atunci când nu rostim nici un cuvânt. C.Sălăvăstru consideră că „manifestarea tăcerii, în cadrul discursului ca atare, are anumită stare intelectuală, unde prezența ei poate spune ceva (uneori foarte mult!) interlocutorului” [2, p.189].

Numai în această accepție tăcerea poate avea o funcție retorică, poate asigura o anumită persuadare a auditoriului. Intuim aici semnificația tăcerii ca instrument al „perlocuției”, ca artă a tăcea la timp, atunci când trebuie, spre economia unui discurs. Interesant e faptul că tăcerea ca act retoric performativ este prezentă în spații discursive dintre cele mai diverse și cu repercusiuni neașteptate asupra auditoriului, de exemplu, în cazul discursului juridic.

Într-o argumentare juridică, în sensul clasic al termenului, asistăm la un dialog polemic între două părți: **una** ce conține apărarea (care respinge teza ce se susține în legătură cu un anumit act al unei persoane), **cealaltă** – acuzarea (susține teza în discuție). Orice tăcere în discursul argumentării al fiecăreia dintre părți este luată de către partea adversă ca un acord tacit la adresa adversarului. Or, obținerea unui acord din partea preopinentului constituie o strălucită victorie argumentativă în acest domeniu.

În același timp, tăcerea în argumentarea juridică poate fi un semnal al faptului că partea care o „folosește” nu are suficiente argumente pentru a le contracara pe cele ale adversarului. Acest semnal este esențial pentru a declanșa noi argumente de către preopinent și pentru a-l convinge pe adversar să-și dea acordul într-o problemă sau alta, ce articulează obiectul discursului. Aceasta înseamnă că, în discursul juridic, funcția retorică a tăcerii se concretizează în semnalarea „forței” discursului argumentativ al uneia sau alteia dintre părți.

Al doilea domeniu la care facem reperi este cel al artei dramatice. Și aici tăcerea are o importantă funcție retorică, asigurând trăirile și persuadarea spectatorului. Arta actorului nu se poate imagina ca o declamație lineară, plată și inexpressivă a unui text. Măestria ei stă sub semnul retoricii în care persuadarea și captarea publicului este elementul decisiv.

În secolul al XX-lea, în special în perioada 1920-1930, reprezentanții teatrului intimist francez (théâtre du silence), valorificând resursele expresive și estetice ale tăcerii, au compus o tehnică dramatică subtilă, bazată pe „inexprimé”, după ce în literatura dramatică rusă procedeul fusese impus, cu efecte remarcabile, de A.P. Cehov. În primele decenii ale secolului al XX-lea, în teatrul românesc, capacitatea de sugestie a tăcerii este intuită și exploatată constant de o serie de autori de piese de factură psihologică și poetică, unde succesiunea „replică verbală - tăcere” caracterizează secvențe largi ale textului.

Dramatismul profund al uneia dintre scenele-cheie din „Meșterul Manole” de L. Blaga (actul III, scena 3) are ca sursă principală tăcerea unui grup de personaje. Replicile Mirei, orientate direct și explicit către parteneri (cu forme verbale și pronominale la persoana a II-a sau cu diverse apelative), conțin serii ample de interogații, dar nu conduc la stabilirea relației specific dialogate „întrebare – răspuns”, ci devin parte componentă a unei variante de monolog. Comunicarea monologată nu este un rezultat al intenției locutorului, fiind impusă de atitudinea partenerilor, care nu preiau rolul de emițător, ci și-l asumă, constant, pe acela de auditor:

„Mira: Bună dimineața, nouă ucigași și cu Manole zece...

Cei nouă (și-apleacă frunțile).

Manole (o privește înlemnit și nu mai gândește).

Mira: Buna dimineața, voinicilor, nu-mi răspundeți nici unul? (*Nedumerită, privește spre toți, și înfruntă mai mult întrebător decât din convingere*): De ce nu răspundeți? Așadar, totul e adevărat? Vă este cugetul încărcat și stați în nerușinare... *De ce tăceți? Nici unul încă nu m-a privit în ochi.*

Manole (care-și strânsese numai brațele de coate și le lasă să cadă neputincios) (L. Blaga, 253.). În cazul dat, tăcerea exprima refuzul de a răspunde salutului Mirei, Cei Nouă își simt vina în legătură cu evenimentele ce vor urma, adică sacrificiul femeii în numele creației.

În general, în dramaturgia română modernă, se exploatează, în variante fin diferențiate, strategia dialogului “accidentat” de tăcere. Atitudinea necooperantă a unuia dintre parteneri presupune, cel puțin aparent, anularea voinței de a discuta, refuzul de a transmite și de a primi o informație. În consecință, tăcerea fragmentează uneori comunicarea până la crearea senzației de disoluție a dialogului, accentuează insolitul conflictului, caracterul straniu al personajelor, psihologia complicată și nedefinită a acestora. Se amplifică astfel tensiunea dramatică a scenei prin refuzul repetat și prelungit al unuia dintre parteneri de a accepta schimbul de replici.

În variante mai complicate de reprezentare a textului dramatic, ambele personaje ale scenei pot reacționa, succesiv, prin tăcere la intervenția verbală a interlocutorului. Subtilă și esențială în asemenea cazuri este modificarea – contextuală – a semnificației tăcerii, în funcție de statutul personajului și de poziția acestuia în jocul teatral. În exemplul ce urmează, refuzul de a vorbi fie că maschează identitatea unui personaj, fie că exprimă deruta celui alt:

“Rudy: Noapte bună, domnișoară Crino.

Tofana (*tace, nefăcând nici o mișcare*)

Rudy: Nu înțeleg, domnișoară, de ce nu-mi răspunzi. Fă, te rog, lampa mai mare și spune-mi un cuvânt. Altfel plec. (*Tofana, același joc*). Am nevoie de un cuvânt al dumitale... (*Înaintează până la masă și ridică fițilul lămpii. Tofana își descoperă fața și râde. Rudy face un pas îndărăt și pălește*)

Tofana (*batjocoritor*): După cum vezi, emoțiunea dumitale e lesne de înțeles. (*Rudy cu ochii ficși asupra Tofanei, încă nedumerit de cele întâmplate*).

Tofana: Dumitale, căruia femeia nu-ți mai poate face nici o surpriză, ți s-a mai întâmplat așa ceva? (*Rudy tace*) Scuză-mă... Uitasem că am de-a face cu vasta dumitale cultură?! (*Rudy tace*)” (M. Sorbul, 373) „Când două persoane se iubesc, se rușinează să-și exprime sentimentele cu ajutorul cuvintelor.” [3, p.349]

Un dicton spune că tăcere înseamnă acceptare; exemplele din literatură artistică ne demonstrează acest fapt cu prisosință.

1. Tăcerea sugerează acceptarea tacită.

„ – Mai bine să ocolim pădurea. Nu-mi place deloc furtuna asta. Te pomenești cu vreun copac în spate și mă tem că n-o să-l poată duce nici unul din voi. *Băieții îl urmară tăcuți*” (Gh. Gheorghiu, 12).

Băieții își dau seama de pericolul ce apasă asupra vieților lor și recunosc faptul că liderul lor are dreptate. Vorbele sunt în plus.

2. Tăcerea semnifică și nedorința de a se opune în vreun fel persoanei cu o mai mare autoritate:

„ – Dezbracă-te, omule, și-a spus mama. Ești ud tot.

N-a schițat nici un gest de împotrivire, când mama i-a scos impermeabilul, pălăria, apoi pantofii” (M. Marian, 56).

În comunicarea interpersonală avem nevoie uneori de momente de reculegere. Reculegerea este un răspuns verbal ratat și permite un număr infinit de interpretări în funcție de situația discursului.

„ – Stăpâne, primește pe Mahavira să te slujească și să te lumineze din rămășițele înțelepciunii tale! Zise Kaurava, închinându-se. Să afle din gura ta sfântă ceea ce mintea mea proastă nu e în stare să-l învețe!

Înțeleptul tăcu îndelung. Se uită de două ori în ochii copilului, luminoși și cuminți. Răspunsul era greu. Brahmanul se murdărește chiar numai vorbind cu oamenii necurați. Și totuși vorbe:

- Să vie dimineața și seara, înainte de rugăciune, să usuce hainele ucenicilor" (L.Rebreanu, 21).

3. Tăcerea e semnul supunerii, al nonprotestului:

„ – Vâlcule, du-te și vorbește încet. Bagă de samă că-ți poruncesc asta a treia oară. Bârlădeanu ieși, *fără să mai crâcnească nici o vorbă* ” (M.Sadoveanu, 105).

„ – Adă toate hărțile. Altfel ai să le încurci. Băiatul se supuse, *fără să mai zică nimic*” (R.Tudoran, 111).

4. Apelarea la tăcere ne poate scuti de anumite aserțiuni, care ar provoca în adversarul opiniei noastre asentimente și supărări:

„ – Nu e normal să te duci la Siliște! *Nicolae avu o tăcere* care nu confirmă această descoperire a primului secretar” (M.Preda, 106).

5. Tăcerea poate sugerează și mirarea, neglijarea, indiferența, indignarea, dubiul, confuzia receptorului care primește informația. Mai mult, tăcerea servește ca o armă pentru a-și apăra poziția sau a ascunde comiterea unei fapte rele. Tăcerea este și o modalitate de a evita situații directe, capabile deseori să producă problem nedorite. În asemenea cazuri tăcerea poate crea o atmosferă armonioasă și plăcută în relațiile dintre interlocutori; firește, tăcerea indică și dorința de evaziune de responsabilitate, jenă sau indiferență.

Evident că în operele dramatice sau epice, pentru a reda tăcerea, autorul folosește semnele de punctuație, în special combinații între semnul întrebării și cel al exclamării (de exemplu, ?!, ?!?, ?!!!!, ?!!!!!!) în funcție de intensitatea efectului produs asupra receptorului.

V.Tonoiu consideră că “tăcerea poate ține locul vorbirii (stupefacție, reculegere, pudoare, refuz), o poate întări prin scandare și ritmare, adaugând eventual o anumită emfază forței ilocuționare a zicerii” [4, p.327].

Potrivit lui Tonoiu, tăcerea, la limită, semnifică respingerea globală a regimului de comunicare instaurat, întrucât aceasta introduce desimetrii majore susceptibile de a genera în violență. Discordanța între idealul regulativ al unei situații de comunicare și în situația reală a discuției trece în tăcere de partea persoanei care vrea să-și salveze integritatea.

Tăcerea afectează pregnant organizarea dialogului, îndeosebi, când este vorba despre o reacție deliberată a personajului ce urma să dețină rolul de locutor. Suprimarea replicii verbale sau mimico-gestuale figurează și compromite, uneori închide relația canonică de dialog, mai mult sub raport formal. Prin valoarea sa expresiv-emoțională, actualizată într-un context oarecare, tăcerea este purtătoarea de semnificație, devenind astfel omologul funcțional al unui act de limbaj, de tipul: *a afirma, a acuza, a protesta, a refuza, a amâna, a amenința etc.*

„Se întâmplă ca vorbele să fie neputincioase: ceea ce spun ele este reducăționist, insuficient, dacă nu chiar trădător. La fel se întâmplă ca vorbele să fie superflue: totul se rostește fără a fi rostit. În asemenea situație trebuie să învățăm să tăcem” [5, p.48]. Tăcerea este cheia vieții interioare; ea ne îngăduie să sesizăm mai bine ce anume se petrece în străfundurile noastre, în trup, în conștiință: emoțiile profunde, senzațiile, vocea noastră din subconștient.

Tăcerea este sugestivă într-o situație de comunicare interpersonală. Ea se unește cu proximitatea fizică și sufletească, favorizează emiterea și receptarea de vibrații și le facilitează acestora armonizarea. Trebuie să ne acordăm dreptul de a fi tăcuți, să nu ne credem obligați să spunem mereu ceva. Dacă însă nu suntem în stare să ne oprim din pâlăvrăgeală, acest lucru se datorează tendinței de a fugi de propria noastră voce interioară sau de vocea celuilalt.

Dar se poate întâmpla ca tăcerea să fie apăsătoare. De exemplu, atunci când emoțiile sunt prea puternice, prea greu de suportat. Firește că, într-o asemenea împrejurare, cuvântul este binevenit, el alinând ființele și detensionând atmosfera sau atunci când ideile sunt confuze sau prea complexe, cuvântul ne ajută să le descifrăm, să le clarificăm. Nu întotdeauna persoanele își dau seama că tăcerea aduce în sine și „funcții comunicative de condamnare activă” [6, p.247].

Tăcerea e o artă a comunicării, nu e doar o pauză între cuvintele rostite. După cum a menționat cercetătoarea americană, Debora Tannen, „tăcerea poate fi ceva, despre care nu se vorbește și poate însemna ceva” (trad.noastră) [3, p.343].

Așadar, apelăm la tăcere ori de câte ori ne cere situația de comunicare: fie că tăcem când nu ne interesează ceea ce se face în jur, suntem reci la orice gen de rugăminți din partea interlocutorilor noștri, fie că propunerea partenerului de dialog ne face să medităm sau, pur și simplu, nu găsim cuvinte să ne exprimăm emoția (satisfacția, bucuria, mirarea ș.a.) ce a produs-o asupra noastră.

Referințe:

1. <http://www.webdex.ro/dex/74179/tăcere>
2. Sălăvăstru C. Un paradox al discursivității: retorica tăcerii. (Studiu) Limbaje și comunicare, Institutul european. - Iași, 1995
3. Lebra S. The cultural significance of silence in Japanese communication. // Multiligua, 6 (4), 1987
4. Tonoiu V. Omul dialogal. Un concept răspântie. - București, 1995
5. Gerard Leleu Dr. Cum să fim fericiți în cuplu. Trad. din fr. și postfață de V. Protopopescu, Ed. Trei. - București, 2001
6. Ishii S., Bruneau T. Silence in cross-cultural perspective: Japanese and United States в книге А. Samovar, Е. Porter (eds.), Intercultural communication: A reader. Belmont, CA: Wadsworth, 1994

Surse:

1. Blaga L. Meșterul Manole. Teatru. - Chișinău, 1997.
2. Gheorghiu Gh. Căpitanii Fulgerului. - Chișinău, 1971.
3. Marian M. Portret de familie cu crizanteme. Roman. - Cluj-Napoca, 1993.
4. Preda M. Moromeții I. - București, 2000 (M., I).
5. Rebreanu L. Adam și Eva. Roman. - Chișinău, 2005.
6. Sadoveanu M. Zodia cancerului sau vremea Ducăi-Vodă. - București, 1996.
7. Sorbul M. Teatru. - București, 1965.
8. Tudoran R. Toate pânzele sus! - București, 2000.

Prezentat la 5.11.2010